“महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन- परभणी जिल्हा एक अभ्यास”

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

सामाजिक शास्त्रे विद्याशाखेतील लोकप्रशासन विषयातील संशोधन प्रबंधाचा आराखडा

संशोधक

खेडूळकर कैलास गोपाळराव

एम.ए.एम.फिल (लोकप्रशासन), परभणी.

मार्गदर्शक

डॉ. व्यंकट विळेगावे

सहयोगी प्राध्यापक व प्रमुख लोकप्रशासन विभाग,

श्री. गुरु बुध्दीस्वामी महाविद्यालय, पुर्णा (जं) ता.पुर्णा जि. परभणी.

अभ्यास केंद्र

नेताजी सुभाषचंद्र बोस महाविद्यालय, नांदेड

´ÖÖ“Ö -2016

“महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन - परभणी जिल्हा एक अभ्यास”

¯ÖÃŸÖÖवना :-

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ ही महाराष्ट्रात रस्त्यावरुन सार्वजनिक प्रवासी वाहतूक करण्यासाठी स्थापन केले गेले. हे स्वंतत्र्य भारताच्या मुंबई प्रांतात १९४८ मध्ये बॉबे स्टेट रोड ट्रान्सपोर्ट कॉरपोरेशन नावाखाली प्रवासी वाहतूक करण्यासाठी सरकारी कंपनी स्थापन करण्यात आली व कंपनीस प्रवाशांच्या सार्वजनिक वाहतुकीचा एकधिकार बहाल करण्यात आला.

वाहनाद्वारे सर्वाजनिक प्रवासी वाहतुकीची सुरुवात महाराष्ट्रात १९३२ साली सुमारास खासगी व्यावसायिकाद्वारे सुरु –ÖÖ»Öß. ŸµÖÖ¯ÖÖœü“ÖÖ †ÖŠ¤üÆüÖ ¾ÖÂÖÖÔŸÖ µÖÖ वाहतूकी ीच नियमन करण्याची गरज भासू लागली १९४७ साली ट्रासपोर्ट कॉपोरेशन (²ी.एस.आर.टी.सी) या नावने प्रवासी वाहतूक करण्यासाठी सरकारी कंपनी नावाने प्रवासी वाहतूक करण्यासाठी सरकारी कंपनी स्थापन करण्यात येऊन प्रवाशांच्या सार्वजनिक वाहतुकीचा (पब्लिक ट्रासपोर्ट) एकाधिकार या कंपनीला देण्यात आला. (बी.एस.आर.टी.सी) पाहिली बस १ जून इ.स.१९४८ या दिवशी पुणे ते अहमदनगर या मार्गावर धावली. पुढे भाषिक आधारावर राज्य पुनरचने नंतर मुंबई मध्यप्रांत आणि ÃÖ¯ÖÂ™ात आलेल्या नि–ााम राजयाचा भाग मिळून महाराष्ट्र राज्याची स्थापना करण्यात आली. त्या भागातील वाहतूक सेवा करीत असलेल्या संस्थाही (बी.एस.आर.टी.सी) मध्ये विलीन करुन नव्या महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (एम.एस.आर.टी.सी) या नावाने महामंडळाचा कारभार १ मे १९६० पासून सुरु –ÖÖ»ÖÖ.

आज महाराष्ट्र राज्यात एस.टी. प्रत्येक जिल्हयात गावागावात गेलीआहे व ग्रामीण जीवनाचा एस.टी. हा एक अविभाज्य अंग बनला असून एस.टी. ने प्रवास

करणे सन्मानाचे समजले जाते. एस.टी. मुळे ग्रामीण भागाचा विकास होवून ते शहराशी जोडले गेले आहेत.

विषय निवडीचा हेतु / उद्देश

सदर विषय संशाधनासाठी निवडत असतांना संशोधकासमोर या मंडळा मार्फत राबविल्या जाणाऱ्या योजना बद्दल व त्यामुळेघडून येणाऱ्या जिल्हयातील विकासाबद्दल कुतुहल व जि-ासुपणाची बाब होती. ती बाब म्हणजे ही यंत्रणा व त्यांचा µÖÖजना यामुळे खरेच ग्रामीण जीवनात बद्दल घडून आला आहे का ? प्रवास ही मानवी जीवनातील एक आवश्यक बाब आहे ती पूर्ण करण्याकरीता महामंडळाची पध्दत चांगली आहे का ? या महामंडळ यंत्रणेची कार्यपध्दती, कार्ये निकष, कसे आहेत या यंत्रणेच्या योजनांचा लाभ लाभधारकांना सरळ व सोप्या पध्दतीने घेता येतो का ? अशा विविध प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी तसेच शासन प्रशासन व जनता यांचा ¯Ö¸Ã¯Ö¸¡ ÃÖ²Ö¬Ö व गरज तपासून तथ्य शोधन्याच्या प्रयत्न करणे ही जि-ासा निर्माण –ÖÖ»Öß.

तसेच लोकप्रशसनातील एस.टी. महामंडळ प्रशासन या उपशाखेशी संबंधीत हा विषय असल्यामुळे महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळाचे प्रशासन परभणी जिल्हा एक अभ्यास हे मर्यादीत कार्यक्षेत्र घेवून संशोधन केले •ÖÖ‡»Ö.

संशोधन विषयाची गरज

महाराष्ट्र राज्यातील जनता प्रवासासाठी महामंडळावर अवलंबून आहे. त्यामुळे महामंडळाचा कामाचा प्रभाव जिल्हयाच्या विकास व जडण घडणीवर होतो. ×•Ö»ÆµÖÖ“µÖÖ ×¾Öकास कामावर महामंडळाच्या कामाचा परिणाम होतो. जिल्हयाच्या विकासाशी संबंधीत आहे.

महामंडळाचा विविध योजनाद्वारे प्रवासाची सोई केली जाते त्या योजना कश्याप्रकारे राबवल्या जातात.

¯Ö¾ÖÖ¿ÖÖ“ी सेवा करण्यासाठी महामंडळ जिल्हास्तरावर प्रयत्न करते प्रत्येक जिल्हयाच्या ठिकाणी महामंडळाचे मुख्यालय आहे. महामंडळाचे कार्य हे विकÖÃÖÖ“µÖÖ दृष्टिने महत्व अधोरेखित होते. म्हणून या यंत्रणेची कार्यपध्दीती जाणून घेवून समस्याचे अवलोकन करुन उपाय सुचविण्यासाठी संशोधन अभ्यासाचे महत्वपुर्ण योगदान ¸ÖÆß»Ö.

संशोधनाचा उद्देश

“´ÖÆाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन - परभणी जिल्हा एक †³µÖÖÃÖ” या संशोधन विषयाची मांडणी करत असतांना खालील उद्देश ठरविण्यात †Ö»Öß †ÖÆê.

1. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचा कार्याचा आढावा घेणे.
2. परभणी जिल्हयातील विकास कार्यात महामंडळाचा सहभाग याचा अभ्यास करणे.
3. परभणी जिल्हयातील महामंडळाच्या समस्या सोडविण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नाचा अभ्यास करणे.
4. ´ÖÆÖ¸ÖÂ™Ò ¸Ö•µÖ मार्ग परिवहन महामंडळ यंत्रणेस कार्यक्षम करण्याकरीता विविध योजनांचा अभ्यास करणे.
5. प्रवासी सेवेतील त्रुटी व प्रवासाचा मानसिकतेतील दोष दूर करण्याकरीता सुचना व शिफारशी करणे.

ÃÖ¿ÖÖ¬Öनाची गृहितके

कोणतेही संशोधन करतांना गृहितके किंवा उपकल्पनाचा आधार घेणे आवश्यक असते. त्याशिवाय संशोधन दिशाहीन बनते. त्यामुळे प्रस्तुत संशोधनासाठी खालील गृहितकृत्याची निश्चीती करण्ÖÖŸÖ †Ö»ÖÖß †ÖÆê.

1. महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळाच्या माध्यमातून परभणी जिल्हयाचा विकास साध्य यशस्वी –ÖÖ»ÖÖ †ÖÆê.
2. प्रवास सुरक्षित व सुखकारक करण्याचे कार्य महामंडळ करीत †ÖÆê.
3. जिल्हयातील वाहतूक व दळणवळण योग्य क्षमतेने करण्याचे कार्य करत आहे.
4. हे महामंडळ योजनाची अंमलबजावणी करतांना समोर येत असलेल्या अनेक समस्यांना तोंड देत कार्य करीत आहे.
5. महामंडळाच्या सेवेने जनतेचे समाधान होत नाही.
6. महामंडळाच्या कार्यपध्दतीत दोष असून ते सुधारणे आवश्यक †ÖÆê.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत संशोधनासाठी ऐतिहासिक विश्लेषणात्मक विवेचनात्मक व प्रत्यक्ष मुलाखत या संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. माहितीचे संकलन करण्याकरिता प्राथमिक व द्वितीय वापर करण्यात आला. त्यामुळे संशोधन विषयाचे विशेष पैलू स्पष्ट करता येतील.

तथ्य संकलन

प्रस्तुत संशोधन कार्यासाठी प्राथमिक व द्वितीय स्त्रोतांचा उपयोग करण्यात आला आहे. समाजिक संशोधनात तथ्य संकलनास अतिशय महत्वाचे स्थान आहे. तथ्य म्हणजे अशी घटना घडल्याचा अनुभव कोणालाही घेता येतो. तथ्य संकलनावरच सामाजिक संशोधनाची परिणामकारकता अवलंबुन असते.

प्राथमिक स्त्रोत

प्राथमिक स्त्रोनात निरीक्षण प्रश्नावली, प्रत्यक्ष मुलाखतीच्या माध्यमाने तथ्य संकलन करण्याचा प्रयत्न केला जाईल.

×«¡ÖÖµÖ Ã¡ÖÖŸÖ

×«¡ÖÖµÖ Ã¡ÖÖŸÖÖŸÖ ´ÖÆÖ¸ाष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ संदर्भात शासनाने राबविलेल्या विविध योजनाचा तसेच योजने संदर्भात विविध ग्रंथ, मंडळाशी संबंधीत विविध शासकीय कार्य अहवाल, नियत कालीके, मासिके संगणक, व…²ÖÃÖÖ‡, शासनाचे विविध परिपत्रके, वर्तमानपत्रे, शोध निबंध, अशा विविध स्त्रोतांचा माध्यमातून तथ्य संकलन करुन त्याचे विश्लेषण केले जाईल.

नमुना निवड

एका पुर्वनिर्धारीत योजनेनुसार एककाच्या एका समुहामधून एक निश्चित प्रतिशत निवडणे म्हणजे नमुना निवड होय नमुन्याची निवड वै-ाानिक पध्दतीने केली जाते. त्यामुळे ती पक्षपाती व पुवग्रह दूषितता यापासून दूर असते.

¯ÖÃÝÖÝÖ ×¾ÖÂÖµÖÖÝÖ ÃÖ¿ÖÖधन करीत असतांना लोकप्रशासनातील संशोधनाच्या मार्यादा लक्षात घेवून त्यावर मार्ग काढण्याचा त्याद्वारे संशोधन अधिकाधिक शास्त्रीय पध्दतीने करण्याचा प्रयत्न केला जाईल.

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन - परभणी जिल्हा एक अभ्यास करण्यासाठी परभणी जिल्हयातील नऊ तालुक्यातील प्रत्येक पाच गावातील प्रवाशाची नमुना निवड साधा यादृच्छिक नमुना निवड तंत्राचा अवलंब करुन करण्यात µÖê‡ल ही निवड सहेतुक असून तालुक्यातील गावाची निवड लॉटरी पध्दतीन केली जाईल. प्रत्येक तालुक्यातील प्रवाशांच्या व महामंडळातील अधिकारी व कर्मचाऱ्याच्या निवडीकरुन त्यांच्याकडून प्रश्नावली व प्रत्यक्ष मुलाखतीच्या माध्यमातून माहिती संकलीत करुन त्याचे विश्लेषन केले जाणार आहे.

संशोधन अभ्यासाची व्यप्ती

प्रस्तुत संशोधनासाठी निवडलेल्या महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासनाचे कार्यक्षेत्र हे देशातील सर्व राज्यात विखूरलेले असले तरी अभ्यासाच्या दृष्टीने महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ परभणी जिल्हातंर्गत इ.स. २००५ ते २०१५ या कालखंडात या महामंडळाने कार्य व त्यामुळे –ÖÖ»Ö»ÖÖ बद्दल विकास अभ्यासने सोयीचे ठरेल.

प्रकरणाची मांडणी

सदर संशोधनाच्या दृष्टिने महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन परभणी जिल्हा एक अभ्यास या विषयाची निवड केली असून या विषयी योग्य पध्दतीने व सुत्र बध्दरित्या पुढील प्रकरणाच्या आधारे संशोधन अभ्यास करण्यात येणार आहे.

“महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचे प्रशासन - परभणी जिल्हा एक अभ्यास”

प्रकरणे

प्रकरण पिÆE»Ö - प्रस्तावना

प्रकरण दुसरे - महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ ऐतिहासिक आढावा

प्रकरण तिसरे - परभणी जिल्हा एक दृष्टिक्षेप

प्रकरण चौथे - महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडÔ विविध योजना

प्रकरण पाचवे - महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महा ´Ö›ÔÖ“या प्रशासनातील अधिकाऱ्यांचे योगदान

प्रकरण सहावे - महामंडळाच्या कार्यात सामन्य जनतेचे योगदान

प्रकरण सातु¾Ö - निष्कर्ष व शिफारशी

संदर्भ ग्रंथ

1. महाराष्ट्र शासनाचे परिपत्रक
2. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाचा अहवाल
3. परभणी जिल्हयातील एस.टी. महाममंडळाचे अहवाल
4. लोकराज्य मासिक - ´ÖÖ×Æüती व जनसंपर्क महासंचनालय
   महाराष्ट्र शासन
5. महामंडळाचे मासिक

संशोधक

खेडूळकर कैलास गोपाळराव
‹´Ö.‹.‹´Ö.×±ü»ÖÖ (लोकप्रशासन),
परभणी

मार्गदर्शक

डॉ. व्यंकट विळेगावे
सहयोगी प्राध्यापक व प्रमुख
लोकप्रशासन विभाग,
श्री. गुरु बुध्दीस्वामी महाविद्यालय,
पुर्णा (जं) ता.पुर्णा जि. परभणी.